

Vergaderjaar 1993–1994

23 543

Wijziging van de Algemene Wet Bestuursrecht in verband met opnemng van regels betreffende het gebruik van de taal in het bestuurlijk verkeer

Nr. 3

MEMORIE VAN TOELICHTING

HOOFDSTUK I: ALGEMEEN

Het onderhavige wetsvoorstel strekt tot aanvulling van de Algemene wet bestuursrecht met een afdeling over het gebruik van de Nederlandse en de Friese taal in het bestuurlijk verkeer (afdeling 2.2). De aanleiding voor dit wetsvoorstel is tweërlei.

In de eerste plaats is vanuit de Staten-Generaal aangedrongen op het wettelijk vastleggen van de ongeschreven hoofdregel, dat in Nederland het Nederlands de taal van het bestuurlijk verkeer is. Naar aanleiding daarvan heeft de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken op 7 mei 1992 aangekondigd de Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht advies te zullen vragen over het opnemen van een dergelijke regeling in de Algemene wet bestuursrecht (Handelingen II 1991/92 blz. 4701–4717).

De Commissie heeft op 7 januari 1993 een advies uitgebracht, waarin zij voorstelt de positie van het Nederlands in het bestuurlijk verkeer vast te leggen in hoofdstuk 2 (Verkeer tussen burgers en bestuursorganen) van de Algemene wet bestuursrecht. Bij het advies is een voorontwerp van wet gevoegd, dat als basis heeft gediend voor het onderhavige wetsvoorstel voor zover dit het Nederlands betreft. Het advies van de Commissie is als bijlage bij deze memorie van toelichting gevoegd.¹

In de tweede plaats acht de regering het wenselijk op korte termijn wetgeving tot stand te brengen om de positie van de Friese taal als tweede bestuurstaal in de provincie Friesland te versterken. Aanvankelijk bestond het voornemen om daartoe spoedshalve – een afzonderlijke Wet op de Friese taal in het bestuurlijk verkeer tot stand te brengen. Onder verantwoordelijkheid van de eerste ondergetekende is daarvoor, in nauw overleg met onder meer de provincie Friesland, een voorontwerp opgesteld, dat vervolgens aan diverse instanties ter advisering is voorgelegd.

Na afronding van de advisering kon echter geconstateerd worden, dat de eerste tranche van de Algemene wet bestuursrecht inmiddels in het Staatsblad was verschenen (Stb. 1992, 315). Onder die omstandigheden ligt het niet langer voor de hand om het gebruik van de Friese taal in het

¹ Ter inzage gelegd bij de afdeling Parlementaire Documentatie.

bestuurlijk verkeer in een afzonderlijke wet neer te leggen. Ook deze regeling betreft immers, ook al is zij in haar territoriale werking beperkt tot de provincie Friesland, een algemeen bestuursrechtelijk onderwerp. Zij behoort daarom in de Algemene wet bestuursrecht te worden opgenomen. Zoals reeds in de Nota naar aanleiding van het Eindverslag bij het wetsvoorstel Algemene wet bestuursrecht is uiteengezet (Kamerstukken II 1990/91, 21 221, nr. 8, bladzijde 3), is het ongewenst dat naast de Algemene wet bestuursrecht nog andere algemene wetten op bestuursrechtelijk terrein ontstaan. Daardoor zou immers de met de codificatie van het algemeen bestuursrecht nagestreefde overzichtelijkheid weer gedeeltelijk verloren gaan.

Wij stellen dan ook voor de positie van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer eveneens in hoofdstuk 2 van de Algemene wet bestuursrecht te regelen. De voorgestelde bepalingen sluiten inhoudelijk aan bij het voorontwerp Friese taal in het bestuurlijk verkeer. De formuleringen zijn echter aangepast aan de terminologie en het begrippenkader van de Algemene wet bestuursrecht, waarbij gebruik is gemaakt van een door de Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht voorgestelde tekst.

Het ligt voor de hand dat de positie van het Nederlands en die van het Fries het beste in onderling verband en in één wetsvoorstel kunnen worden geregeld. De regeling van het Fries is immers te beschouwen als een – belangrijke – uitzondering op de hoofdregel dat het Nederlands de taal van het bestuurlijk verkeer is. Daarom hebben wij in dit wetsvoorstel de door de Commissie wetgeving algemene regels van bestuursrecht voorgestelde bepaling over het Nederlands gecombineerd met de regeling inzake het Fries. Aldus biedt het wetsvoorstel een geïntegreerde regeling voor het gebruik in het bestuurlijk verkeer van de beide in ons land inheemse talen.

In het vervolg van deze memorie van toelichting wordt nader ingegaan op de overwegingen die ten grondslag liggen aan het voorstel om de positie van zowel het Nederlands (hoofdstuk II) als het Fries (hoofdstuk III) wettelijk te verankeren.

HOOFDSTUK II: GEBRUIK VAN DE NEDERLANDSE TAAL IN HET BESTUURLIJK VERKEER

1. Algemeen

In het kader van de staatkundige, bestuurlijke en staatsrechtelijke vernieuwing heeft de Tweede Kamer in het afgelopen jaar aandacht geschonken aan de positie van de Nederlandse taal in bestuur en rechtspraak. Op haar verzoek heeft de eerste ondergetekende op 13 oktober 1991 een notitie over de grondwettelijke positie van de Nederlandse taal aan de Kamer gezonden (Kamerstukken 1991/92, 21 427 nr. 20). Mede aan de hand van deze notitie heeft de Tweede Kamer op 7 mei 1992 een debat aan dit onderwerp gewijd (Handelingen II 1991/92, blz. 4701–4717).

Uit het debat bleek dat de Tweede Kamer de mening van de regering deelt dat op grond van een ongeschreven regel het Nederlands de taal van bestuur en rechtspraak is. Bij de Tweede Kamer bleek sterk de wens te leven deze ongeschreven regel wettelijk vast te leggen. Eerder had de Eerste Kamer door aanneming van een motie van het lid Postma aangegeven het wenselijk te achten dat dit beginsel in de wet wordt vastgelegd (Handelingen I 1991–1992, blz. 722).

De Algemene wet bestuursrecht is de geëigende plaats voor opname van een bepaling over het gebruik van de taal door het bestuur. Die wet is

immers de plaats voor voorzieningen ten aanzien van onderwerpen die zich naar hun aard niet voor regeling in een bijzondere wet lenen. Het vraagstuk van een regeling inzake het gebruik van de taal in de rechtspraak overstijgt de werkingssfeer van de de Algemene wet bestuursrecht. Indien men de hoofdregel, dat het Nederlands de taal van de rechtspraak is, zou willen vastleggen, dan dient dat in zowel het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering, het Wetboek van Strafvordering als de Algemene wet bestuursrecht te geschieden. Het zou wellicht meer voor de hand liggen één regeling in de Wet op de rechterlijke organisatie op te nemen. Dit alles strekt zich echter buiten het bereik van het onderhavige ontwerp uit.

2. De huidige positie van de taal in bestuur en rechtspraak

Er bestaat geen algemene regeling met betrekking tot het gebruik van talen in bestuur en rechtspraak. De hoofdregel kan echter worden ontleend aan de jurisprudentie. Ingevolge constante jurisprudentie van de Hoge Raad en de Afdeling rechtspraak van de Raad van State is het Nederlands de taal van bestuur en rechtspraak. Te wijzen valt met name op Afd. rechtspraak 17 januari 1985, AB 1986, 73 (Spithost), waarin de Afdeling overwoog, dat «zolang niet bij wettelijke regeling uitdrukkelijk het tegendeel is bepaald, het Nederlands hier te lande geldt als de in het rechts- en bestuurlijk verkeer aangewezen taal» (vervolgd door Afd. rechtspraak 20 juni 1990, NJB 1990, 1287). In deze uitspraken, en in Afdeling rechtspraak 15 juli 1982, AB 1983, 84 ging het om de (on)mogelijkheden voor bestuursorganen om andere talen dan het Nederlands te gebruiken (in casu ging het om het Fries).¹ Van belang zijn ook College van beroep voor het bedrijfsleven 22 januari 1982, Adm. rechtsgangen 2.2.3.6., Vz. Afd. rechtspraak 3 april 1979, AB 1979, 337, en Centrale raad van beroep 21 december 1977, AB 1978, 288, waarin werd uitgesproken dat onvoldoende kennis van het Nederlands geen excuus is voor overschrijding van de beroepstermijn; Hoge Raad 24 januari 1968, NJ 1968, 225 (in het Fries gesteld beroepsschrift tegen belastingaanslag leidt tot niet-ontvankelijkheid); Hoge Raad 19 december 1972, NJ 1973, 184 (het onderzoek ter terechtzitting dient in beginsel in het Nederlands plaats te vinden) en Hoge Raad 13 november 1979, NJ 1980, 171 (een oproeping van een Friestalige verdachte behoeft niet in het Fries te worden gesteld).

De uitdrukkelijke wettelijke bepalingen waar de Afdeling rechtspraak in de uitspraak-Spithost naar verwijst, bestaan zowel op het terrein van de rechtspraak als op dat van het bestuurlijk verkeer. Voor wat betreft de rechtspraak bestaat er een algemene regeling over het gebruik van het Fries: de Wet van 11 mei 1956, houdende enige regelen betreffende het gebruik van de Friese taal, in het bijzonder in het rechtsverkeer (Stb. 242). Andere bijzondere regelingen, die niet zijn beperkt tot de Friese taal, zijn bijvoorbeeld art. 6:5, derde lid, Algemene wet bestuursrecht (indien een beroepsschrift in een vreemde taal is gesteld en een vertaling voor een goede behandeling van het bezwaar of beroep noodzakelijk is, dient de indiener zorg te dragen voor een vertaling), art. 88 van de Beroepswet (het klaagschrift moet in het Nederlands zijn gesteld, of in een vreemde taal die bij koninklijk besluit op basis van wederkerigheid is toegestaan²), artt. 191 en 306 van het Wetboek van Strafvordering (bepalingen voor het geval de verdachte de Nederlandse taal niet machtig is) en art. 986 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering (betreffende bepalingen in het Nederlands van uitspraken van buitenlandse rechterlijke organen).

Voor het bestuurlijk verkeer bestaan minder talrijke bijzondere regelingen. Te wijzen valt op art. 4:5, tweede lid, Awb (indien de aanvraag tot het geven van een beschikking of één van de daarbij behorende gegevens of bescheiden in een vreemde taal is gesteld en een vertaling daarvan voor de beoordeling van de aanvraag of voor de voorbereiding van de beschikking noodzakelijk is, kan het bestuursorgaan besluiten de

¹ In deze jurisprudentie is voorbijgegaan aan het in dit verband interessante Koninklijk besluit van 4 juni 1830, Stb. 19, houdende wijzigingen in de bestaande bepalingen op het stuk der onderscheidene talen in het Rijk in gebruik.

Artikel 7 van dit besluit luidt als volgt: «De Nederlandsche taal wordt, in administratieve, financiële en gerechtelijke zaken, bij uitsluiting behouden voor de provinciën Noord-Brabant, Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Vriesland, Overijssel, Groningen en Drenthe.» Dit niet op enige wettelijke regeling gebaseerde K.b. is nooit ingetrokken en geldt dus – in ieder geval formeel – nog steeds.

² Van deze delegatie is geen gebruik gemaakt.

aanvraag niet te behandelen, mits de aanvrager de gelegenheid heeft gehad binnen een door het bestuursorgaan gestelde termijn de aanvraag met een vertaling aan te vullen) en eerdergenoemd art. 6:5, derde lid, Awb, voor wat betreft het bezwaarschrift en het administratieve beroep.

Samengevat kan worden gesteld, dat er geen algemene wettelijke regeling van het gebruik van talen in het bestuurlijk en het rechtsverkeer bestaat. Volgens de jurisprudentie is de Nederlandse taal de taal van het bestuurlijk en het rechtsverkeer, tenzij de wetgever uitdrukkelijk anders heeft bepaald. Dergelijke uitzonderingen bestaan in ruime mate, en in diverse vormen.

3. Hoofdpijnen van het ontwerp

De opzet van de regeling is eenvoudig. Artikel 2:6, eerste lid, bevat de hoofdregel uit de hierboven weergegeven jurisprudentie: bestuursorganen en degenen die onder verantwoordelijkheid van bestuursorganen werken, gebruiken de Nederlandse taal.

De bepaling ziet op het taalgebruik van de overheid. Daarover gaat het in de eerste plaats bij het voorschrijven van een bepaalde taal als bestuurstaal. Ook in de buitenlandse regelingen staat dit centraal; men vergelijk de Duitse regeling in par. 23 *VerwaltungsVerfahrensgesetz*: «Die Amtssprache ist Deutsch». Het is niet eenvoudig en bovendien niet nodig een algemene regeling te maken voor het taalgebruik van de burger in zijn verkeer met de overheid. Wel zijn voor de belangrijkste gevallen waarin aan het indienen van stukken rechtsgevolgen worden verbonden in de Awb, voorschriften over het taalgebruik gegeven. Dit betreft aanvragen voor beschikkingen en bezwaar- en beroepsschriften: de artikelen 4:5, tweede lid, en 6:5, derde lid, Awb. Deze normen worden wat betreft het gebruik van de Friese taal aangevuld met bepalingen over het gebruik van die taal in het bestuurlijk verkeer.

Op de hoofdregel wordt een tweetal uitzonderingen gemaakt: voor het geval bij of krachtens de wet een andere taal is voorgeschreven of toegestaan, en voor het geval het gebruik van een andere taal doelmatiger is en de belangen van derden daardoor niet onevenredig worden geschaad.

De positie van de Friese taal is een voorbeeld van een wettelijke uitzondering op de hoofdregel. De artikelen 2:7 tot en met 2:13 van dit voorstel vormen daarvan de uitwerking. Deze bepalingen worden in de hoofdstukken III en V van deze memorie nog uitvoerig toegelicht.

Ten aanzien van de tweede uitzondering stellen wij vast dat de jurisprudentie hierover geen informatie oplevert. Niettemin is het van groot belang dat een algemene uitzondering op de hoofdregel wordt gemaakt voor die gevallen, waarin het gebruik van een andere taal dan het Nederlands doelmatiger is en de belangen van derden daardoor niet onevenredig worden geschaad.

Er zijn diverse situaties denkbaar waarin het praktisch is wanneer het bestuursorgaan of een daaraan ondergeschikte een vreemde taal gebruikt; te denken valt aan het geval van een ambtenaar die een bepaalde vreemde taal machtig is en die wordt geconfronteerd met een slechts die vreemde taal sprekende persoon. Daarbij moet bedacht worden dat de toeneming van het internationale verkeer leidt tot een groter aantal contacten tussen bestuursorganen en buitenlanders die geen Nederlands spreken. In dat geval zou het zelfs onbehoorlijk kunnen zijn indien de ambtenaar weigerde de vreemde taal te spreken.

Er zij voorts op gewezen dat in een aantal gemeenten een beleid wordt gevoerd dat erop gericht is burgers die het Nederlands onvoldoende machtig zijn, van dienst te zijn door het inzetten van ambtenaren die bepaalde vreemde talen spreken. Het zou ongewenst zijn indien de

regeling een dergelijk beleid onmogelijk zou maken. Een vrij algemene categorie is vanzelfsprekend het diplomatieke verkeer, daaronder begrepen de contacten van en met de Nederlandse ambassades.

Of een beroep kan worden gedaan op de uitzondering van het tweede lid zal afhangen van het concrete geval. Zo geldt dat wetgeving in de Nederlandse taal zal moeten worden gesteld. Ook zal voor het publiek bestemde schriftelijke informatie in het Nederlands moeten worden gesteld; soms is het echter nuttig dat deze tevens in een andere taal wordt gesteld, dit met het oog op het bereiken van anderstaligen of buitenlanders in Nederland. Op een in een vreemde taal gedaan verzoek om informatie kan onder omstandigheden het meest adequaat in dezelfde taal worden geantwoord. Gaat het om informatie aan een individuele burger, dan is het niet verboden deze informatie slechts in een vreemde taal te stellen. Soms zal dat zelfs aanbeveling verdienen. De uitspraken van de Nationale ombudsman kunnen hier een rol spelen.

Bij de voorgaande vraag moet worden meegewogen, of belangen van derden door het gebruik van een vreemde taal niet onevenredig worden geschaad. Hierbij speelt de reikwijdte van de handeling van het bestuursorgaan een rol. Belangen van een derde zullen niet snel onevenredig worden geschaad, indien bijvoorbeeld een eenvoudige inlichting in het Engels wordt verstrekt aan een Engelsman. Dit ligt anders wanneer het gaat om handelingen met een ruimere strekking, zoals veel beschikkingen (waartegen beroep kan worden ingesteld door derden) of zelfs besluiten van algemene strekking of wetgeving.

De uitzondering van het tweede lid is zeer algemeen geformuleerd. Het is bij de huidige stand van de rechtsontwikkeling niet mogelijk de wettelijke formulering nader aan te scherpen. Zowel de internationalisering als de immigratie van anderstaligen zijn namelijk voortgaande processen, die in hun gevolgen voor de rechtsontwikkeling nog niet als afgerond kunnen worden beschouwd. De strekking van de uitzondering van artikel 2:6, tweede lid is echter nadrukkelijk niet om andere talen dan het Nederlands een officiële positie toe te kennen. Wij beogen hiermee uitsluitend een functioneel gebruik van andere talen dan het Nederlands of het Fries in bepaalde situaties mogelijk te maken. In het voorgaande is aan de hand van enkele voorbeelden duidelijk gemaakt waaraan in dat verband kan worden gedacht. Een officiële positie kan een andere taal dan het Nederlands slechts verkrijgen bij of krachtens de wet (zie artikel 2:6, derde lid). Het Fries is de enige taal die een dergelijke positie gaat krijgen. Er bestaan geen voornemens om aan andere talen een vergelijkbare status toe te kennen.

Het voorgaande neemt niet weg dat op deze plaats enige opmerkingen kunnen worden gemaakt over de beoogde werking in de praktijk. Geen uitzondering is opgenomen voor het geval dat volkenrechtelijke of communautaire verplichtingen nopen tot het gebruik van een bepaalde taal. Dit is een algemeen geldende regel, die niet steeds afzonderlijk behoeft te worden vastgelegd. Wel zij opgemerkt, dat zij, gezien de hier geregelde materie, in dit verband bijzondere betekenis heeft. De EG-regels die op dit moment bestaan over het gebruik van taal, betreffen veelal gevallen waarin de burger zich jegens het bestuursorgaan van een bepaalde taal bedient. Bij wijze van voorbeeld kunnen worden genoemd artikel 12, tweede lid, van de Verordening (EEG) nr. 222/77 van 13 december 1976, betreffende communautair douanevervoer (PBEG 1977 L38), en artikel 84, vierde lid, van de Verordening 1408/71 inzake toepassing sociale zekerheidsregelingen. Het is echter niet ondenkbaar dat in de toekomst EG-regelingen tot stand komen die het gebruik van talen door het bestuur betreffen. Indien het gaat om rechtsreeks werkende bepalingen, derogeren zij uit hun aard aan de hier voorgestelde regeling. Dienen zij nader geïmplementeerd te worden, dan zal alsdan moeten

worden gezien of dat het beste in een bijzondere wet (vergelijk het derde lid) of in de Awb kan plaatsvinden.

HOOFDSTUK III: DE FRIESE TAAL IN HET BESTUURLIJK VERKEER

1. Inleiding

Vanaf de jaren '50 is in Friesland het streven gegroeid de Friese taal een ruimere plaats in het bestuurlijk verkeer te geven. Al vrij snel leidde dit streven tot enig resultaat. Naar aanleiding van een advies van de zg. commissie-Kingma Boltjes nam het toenmalige kabinet in 1953 een standpunt in over de plaats van het Fries in het bestuurlijke en rechtsverkeer (Kabinetstandpunt van 9 december 1953, Kamerstukken II 1953/54, 3321, nr. 1).

Ten aanzien van het rechtsverkeer was dit kabinetstandpunt vooral van procedurele aard: veel werd doorverwezen naar een nog in te dienen wetsvoorstel inzake de plaats van het Fries in het rechtsverkeer.

Over de positie van het Fries in het bestuurlijk verkeer nam het toenmalige kabinet wel direct een inhoudelijk standpunt in. Het gebruik van het Fries in het mondelinge verkeer tussen burger en overheid over en weer werd in beginsel toegestaan. Dit laatste was in maar zeer beperkte mate het geval met het gebruik van het Fries door overheden in het schriftelijke bestuurlijke verkeer.

In de loop van de jaren '60 groeide de belangstelling voor de Friese taal en cultuur. Deze groeiende belangstelling leidde ertoe dat er in Friesland onvrede ontstond over de marginale positie van het Fries in het officiële verkeer. In het rapport van de commissie-Van Ommen uit 1970 werd dan ook aangedrongen op een ruimere plaats van het Fries in het officiële verkeer. Tot concrete beleidsinitiatieven leidde dit rapport echter niet.

In 1981, dus ruim een decennium later, werd daarom een nieuwe commissie Friese taal ingesteld met als taak een advies uit te brengen over de plaats van de Friese taal in het bestuurlijke verkeer. Deze commissie bracht in 1985 advies uit. Op basis van dit advies kwam uiteindelijk in 1989 de bestuursafpraak Friese taal en cultuur tot stand. In de considerans van de bestuursafpraak werd expliciet de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de provinciale en de rijksoverheid voor het waarborgen van de Friese taal en cultuur vastgelegd. Deze gezamenlijke verantwoordelijkheid diende in een ruimhartig beleid van beide overheden ten aanzien van de Friese taal en cultuur gestalte te krijgen. In de considerans van de bestuursafpraak werd tevens de wens uitgesproken dat burgers, overheden, organen en instanties in Friesland zich vrij zouden moeten kunnen uiten in de Friese dan wel de Nederlandse taal. Ook dienden de Friese en de Nederlandse taal een evenredige kans op ontplooiing te krijgen. Aan deze grote nadruk op de beginselen van gelijkberechtiging en gelijkwaardigheid ten aanzien van de positie van de Friese taal en cultuur hebben wij ook in de considerans van dit wetsvoorstel uitdrukking willen geven.

Concreet bevatte de bestuursafpraak, naast nieuwe regels omtrent het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer uitgaande van de provincie, ook een aantal meer feitelijke afspraken op het terrein van enkele vakdepartementen. De keuze voor een bestuursafpraak in plaats van een wet werd vooral ingegeven door de wens redelijk snel een regeling tot stand te brengen. Een op zich ook toen al noodzakelijk geachte wettelijke regeling zou dan op iets langere termijn tot stand kunnen komen, waarbij met de ervaringen, opgedaan met de bestuursafpraak rekening zou worden gehouden.

De in de bestuursafpraak opgenomen regels inzake het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer waren in hoofdzaak de neerslag van al bestaand beleid. Dit beleid op zijn beurt was en is het resultaat van het in

de provincie Friesland levende streven de Friese taal te emanciperen. Omdat de Friese taal nog steeds vooral in informele situaties wordt gebruikt en veel minder in meer officiële taaldomeinen als bestuur en rechtspraak, heeft het Fries bij vele Friestaligen het imago van een tweederangstaal. Door middel van een versterking van de formele status van het Fries in de genoemde officiële taaldomeinen wordt een belangrijke randvoorwaarde geschapen voor een sterkere positie van het Fries in de Friese samenleving. Dit emancipatiestreven past in het ook door de rijksoverheid onderkende belang van het behoud van de culturele gedifferentieerdheid van de Nederlandse samenleving.

Het voorgaande laat onverlet dat op dit moment de feitelijke positie van het Fries niet in alle opzichten even sterk is. Ruim 90% van de Friese bevolking kan Fries verstaan, ruim 70% kan het spreken, 65% kan Fries lezen en slechts 10% kan het schrijven.¹ De afgelopen jaren heeft een zekere verbetering van de plaats van het vak Friese taal in het onderwijs laten zien. De verwachting is dan ook gerechtvaardigd dat op termijn de feitelijke positie van het Fries wordt versterkt, waardoor de ruimte die wordt gecreëerd voor het Fries in de officiële taaldomeinen ook daadwerkelijk zal worden gebruikt. Er is in die zin sprake van een wederkerig proces, dat de in vorige alinea aangeduide statusverhoging van het Fries ook een positief effect zal hebben op de plaats van het Fries in het onderwijs.

2. De noodzaak van wetgeving

Het voordeel van de keuze voor een bestuursafpraak was dat een dergelijke afspraak snel tot stand kon komen. Er kleven echter ook enige nadelen aan. Zo is het – anders dan bij een formele wet – onduidelijk of een convenant wel bindend is voor derden. Omdat de regels inzake de plaats van het Fries in het bestuurlijk verkeer ook derden betreffen, verdient het bij nadere overweging de voorkeur reeds nu de desbetreffende normen in een wet vast te leggen. Hetzelfde geldt voor de nog steeds actuele normen inzake de plaats van het Fries in het mondelinge bestuurlijke verkeer uit het kabinetsstandpunt uit 1953.

Van groot belang bij de in de voorgaande alinea genoemde nadere overweging is de uitspraak van de Afdeling Rechtspraak van de Raad van State van 20 juni 1990 (nr. R03.88 0156) geweest (NJB 1990, 1287). In deze uitspraak werd overwogen dat de Nederlandse taal de bestuurs- en rechtstaal van Nederland is. Uitzonderingen op deze regel dienen op een wet in formele zin te berusten. Hieruit vloeit voort dat de positie van de Friese taal als tweede bestuurstaal in de provincie Friesland een wettelijke grondslag behoeft.

De in de vorige paragraaf genoemde inhoudelijke overwegingen die tot het neerleggen van regels over het gebruik van het Fries in het bestuurlijk verkeer in de bestuursafpraak Friese taal en cultuur hebben geleid, gelden gelet op haar codificerende karakter – evenzeer voor deze wettelijke regeling.

3. Grondrechtelijke aspecten

Met het voorliggende wetsvoorstel beogen wij tevens nadere inhoud te geven aan «het recht op gebruik van de eigen taal». De Nederlandse Grondwet kent dit recht niet. Bij de plenaire behandeling in de Tweede Kamer op 9 december 1976 van de wetsontwerpen «Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake grondrechten» (13 872) en «Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering van de Grondwet, strekkende tot opnemng van bepalingen inzake sociale grondrechten» (13 873) in eerste lezing, is door de heer Waltmans (PPR) de mening van de regering gevraagd over de suggestie van het Instituut

¹ Gorter, D., e.a., *Taal yn Fryslân*, Leeuwarden 1984, 73–130.

voor Taal-integratie om taal als grondrecht nader uit te werken in een afzonderlijk artikel. Voorgesteld werd een formulering à la «artikel x, lid 1: leder heeft behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht zijn moedertaal te gebruiken; lid 2: De wet regelt de uitvoering.» Het gaat – aldus de heer Waltmans toentertijd – om een zaak die de verdere ontplooiingskansen van de Friese taal en cultuur bepaalt (Kamerstukken II 1976/1977, blz. 1981). De regering, bij monde van de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, De Gaay Fortman, antwoordde op 15 december 1976. Het belang van de ontplooiingskansen van de Friese taal en de Friese cultuur werd daarbij onderschreven; overigens werd opgemerkt dat in dat verband niet alleen aan het Fries gedacht hoefde te worden. De regering achtte het evenwel niet noodzakelijk om een afzonderlijk artikel over het recht op gebruik van de moedertaal, naast de voorgestelde artikelen betreffende het recht op culturele ontplooiing, vrijheid van meningsuiting en onderwijs, in de Grondwet op te nemen.

Internationaalrechtelijk heeft het recht op gebruik van de eigen taal wel erkenning gevonden. Gewezen kan worden op artikel 27 van het Internationale Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten (IVBPR): «In Staten waar zich etnische, godsdienstige of linguïstische minderheden bevinden, mag aan personen die tot die minderheden behoren niet het recht worden ontzegd, in gemeenschap met de andere leden van hun groep, hun eigen cultuur te beleven, hun eigen godsdienst te belijden en in de praktijk toe te passen, of zich van hun eigen taal te bedienen» (Trb. 1978, 177). De toepasselijkheid van deze bepaling is in de onderhavige situatie afhankelijk van het antwoord op de vraag of de Fries sprekende bevolkingsgroep als linguïstische minderheid moet worden aangemerkt. De voorgeschiedenis van deze bepaling leert, dat daarmee uitsluitend wordt bedoeld op «separate or distinct groups, well-defined and long-established on the territory of the state» (zie: M.J. Bossuyt, Guide to the «Travaux préparatoires» of the international covenant on civil and political rights, Dordrecht/Boston/Lancaster 1987, 494). Friestaligen kunnen naar de mening van het kabinet inderdaad – in het kader van dit artikel – als taalkundige minderheid worden aangemerkt. Hoewel artikel 27 van het verdrag van de overheid geen bijzondere maatregelen verlangt, waarbij aan de desbetreffende minderheden speciale rechten zouden worden toegekend, achten wij het moment aangebroken om voor wat betreft het gebruik van het Fries in het bestuurlijke verkeer, in het voorliggende wetsvoorstel aan dit recht een nadere en een – ten opzichte van de in inhoudelijke zin beperkte strekking van genoemd verdragsartikel – verdergaande uitwerking te geven.

Bij de vormgeving van een wettelijke regeling ter zake van het gebruik van het Fries in het bestuurlijk verkeer, dient evenwel ook rekening te worden gehouden met het beginsel van gelijke behandeling, zoals dat in artikel 1 van de Grondwet is vastgelegd. Volgens dit beginsel dienen allen die zich in Nederland bevinden in gelijke gevallen gelijk te worden behandeld en is discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook – dus ook: taal – niet toegestaan. Ook internationaalrechtelijk, namelijk in artikel 14 van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM) en artikel 26 IVBPR, is dit beginsel verankerd.

Onderscheid is alleen toegestaan indien daarvoor een redelijke en objectieve rechtvaardigingsgrond is aan te geven. Toepassing van dit beginsel brengt derhalve met zich, dat in beginsel geen onderscheid gemaakt mag worden tussen personen die de Friese taal wel en niet machtig zijn, tenzij daarvoor een redelijke en objectieve rechtvaardigingsgrond bestaat.

Wij zijn van oordeel dat in het voorliggende wetsvoorstel een regeling wordt voorgesteld, die recht doet aan de diverse in het geding zijnde

grondrechten. Geen van deze grondrechten is absoluut, in die zin dat het ene grondrecht boven het andere gaat. De wetgever zal aldus hier een afweging dienen te maken. In de toelichting op de verschillende artikelen wordt aangegeven welke afwegingen zijn gemaakt. De afweging die wij in dit wetsvoorstel hebben neergelegd, kan als volgt worden samengevat. De Friese taal mag binnen de provincie Friesland altijd worden gebruikt, echter in een aantal gevallen – namelijk als de betrokken persoon niet in voldoende mate het Fries beheerst – dient tevens of in plaats daarvan voorzien te zijn in overheidsdocumenten gesteld in de Nederlandse taal, al dan niet kosteloos. Uitzondering hierop vormen die overheidsdocumenten die algemeen verbindende voorschriften bevatten. Deze laatste dienen altijd in de Nederlandse taal te worden opgesteld; men blijft evenwel bevoegd daarnaast ook een Friestalige versie op te stellen. In het onderstaande gaan wij nog nader in op deze hoofdregels.

Deze hoofdregels geven de marges aan waarbinnen nadere regels ten aanzien van de plaats van het Fries in het bestuurlijke verkeer kunnen worden gesteld, onder meer door de bevoegde bestuursorganen van decentrale overheden. Van een eventuele beperking van grondrechten door deze bestuursorganen kan daarom geen sprake zijn.

4. Relatie met het Handvest inzake regionale en minderheidstalen

Op 5 november 1992 is in het kader van de Raad van Europa het Handvest inzake regionale en minderheidstalen (Trb. 1993, 1) tot stand gekomen. Dit handvest is inmiddels door Nederland ondertekend. De ratificatieprocedure is thans in voorbereiding.

Over de inhoud van het handvest op het stuk van de plaats van de minderheidstaal (i.c. het Fries) in het bestuurlijk verkeer valt op te merken dat het aanmerkelijk globaler is dan dit wetsvoorstel. Deze inhoudelijke overweging brengen ons tot de slotsom dat er van een doublure volstrekt geen sprake is. De hoofdregels van het handvest worden uitgewerkt in de meer gedetailleerde bepalingen over de positie van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer in dit wetsvoorstel. De wettelijke regeling en het handvest zullen elkaar dus over en weer aanvullen.

5. Beperking tot het bestuurlijk verkeer

Uitgangspunt bij het formuleren van het wetsvoorstel zijn de in de bestuursafpraak en het kabinetsstandpunt uit 1953 opgenomen regels over het Fries in het bestuurlijk verkeer geweest. Over deze normen bestaat namelijk al overeenstemming met de provincie, hetgeen de praktische uitvoerbaarheid van de wet positief beïnvloedt.

De plaats van het Fries in het rechtsverkeer is niet in dit wetsvoorstel geregeld, omdat het een andersoortig onderwerp betreft dat zelfstandige regeling verdient. Een tweede commissie Friese taal, ingesteld op 4 juli 1989, heeft op 14 mei 1992 een advies uitgebracht over de plaats van het Fries in het rechtsverkeer. Het advies zal er mogelijk toe leiden dat de bestaande wet ter zake van 11 mei 1956 (Stb. 242) wordt herzien.

Evenmin komt de bevoegdheid van gemeenten tot het wijzigen van de eigen naam of plaatsnamen aan de orde. In de nieuwe Gemeentewet wordt namelijk expliciet de gemeentelijke bevoegdheid tot het wijzigen van de eigen gemeentenaam geregeld (artikel 158a). In de nieuwe Provinciewet krijgen provincies een vergelijkbare bevoegdheid (artikel 156a). De bevoegdheid tot wijziging van de namen van binnen een gemeente gelegen dorpen en steden (alsook straatnamen) behoort sinds lang tot de gemeentelijke autonomie. Slechts door gebruik te maken van het instrument van het reguliere repressieve toezicht (schorsing en vernietiging) kan de Kroon wat dit betreft interveniëren. Al in de jaren '50 heeft het kabinet evenwel besloten niet aan de Kroon voor te stellen van

dit instrument gebruik te maken (Kabinetbesluit van 9 december 1953, Kamerstukken II 1953/54, 3321, nr. 1).

De inwerkingtreding van dit wetsvoorstel zal betekenen dat de in de bestuursafpraak opgenomen regels over het Fries in het bestuurlijk verkeer komen te vervallen. Hetzelfde geldt voor de in het kabinetstandpunt uit 1953 opgenomen normen over het mondeling gebruik van het Fries in het bestuurlijk verkeer. De meer concrete, echt «convenant»-achtige onderdelen van de bestuursafpraak, bijvoorbeeld ten aanzien van het Friestalige beroepstoneel, kunnen echter in stand blijven.

6. Opzet en reikwijdte van het wetsvoorstel op het vlak van het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer

Ten aanzien van de positie van het Fries in het bestuurlijk verkeer in de provincie Friesland regelt dit wetsvoorstel het mondeling en het schriftelijk taalgebruik door burger en overheid in hun onderlinge communicatie. Dit leidt tot vier types taalgebruik: mondeling en schriftelijk taalgebruik uitgaande van de burger en idem dito uitgaande van de overheid. Deze vierslag is ook terug te vinden in het kabinetstandpunt uit 1953. Ten aanzien van het mondeling gebruik door burger en overheid en het schriftelijk gebruik door de burger kan worden volstaan met globale bepalingen; bepalingen die zich in algemene termen ongedifferentieerd tot de burger en de verschillende overheden richten. Wat dit betreft is nauw aangesloten bij het kabinetstandpunt uit 1953.

Ingewikkelder ligt dit bij het schriftelijk gebruik van de Friese taal door de overheid. In veel opzichten is aangesloten bij de desbetreffende bepalingen uit de bestuursafpraak Friese taal en cultuur.

Ten aanzien van het bereik bestaat er echter een niet onbelangrijk verschil tussen het wetsvoorstel en de bestuursafpraak. De bestuursafpraak Friese taal en cultuur is een convenant tussen de rijksoverheid en de provincie Friesland. Hieruit volgt dat de in de bestuursafpraak opgenomen regels over het Fries in het bestuurlijk verkeer primair betrekking hebben op overheidsdocumenten die uitgaan van de provinciale overheid. Niettemin wordt in de punten 1 en 2 van onderdeel A van de bestuursafpraak gesproken over «bestuursorganen van en in de provincie Friesland». Gebleken is evenwel dat bij een aantal Friese gemeenten behoefte bestaat aan een expliciete wettelijke grondslag voor hun taalbeleid. Daarom hebben wij besloten ook de in Friesland gelegen gemeenten onder de werking van dit voorstel te brengen. Het gebruik van de term «bestuursorganen» in het wetsvoorstel maakt dit mogelijk.

Deze ruime formulering biedt met name ook algemene besturen van Friese waterschappen en in Friesland gevestigde bij gemeenschappelijke regeling ingestelde openbare lichamen en gemeenschappelijke organen de mogelijkheid een eigen beleid te voeren met betrekking tot de taalkeuze in het schriftelijke bestuurlijke verkeer.

Geheel in lijn met het facultatieve karakter van dit wetsvoorstel ten aanzien van de decentrale bestuursorganen in Friesland wordt de mogelijkheid geopend de op het schriftelijke bestuurlijke verkeer betrekking hebbende bepalingen ook geheel of gedeeltelijk van toepassing te verklaren op in Friesland werkzame gedeconcentreerde rijksdiensten. Een daartoe strekkend besluit dient te worden genomen door de desbetreffende verantwoordelijke minister.

7. Mondeling gebruik van de Friese taal door natuurlijke en rechtspersonen alsmede overheden

In het kabinetstandpunt uit 1953 werd gesteld «dat men de vrijheid heeft om zich in het mondelinge verkeer van de Friese taal te bedienen».¹ Bedoeld is dat de burger het recht heeft in het mondelinge bestuurlijke

¹ Kabinetstandpunt van 9 december 1953, Kamerstukken II 1953/54, 3321, nr. 1, blz. 1.

verkeer met de verschillende overheden de Friese taal te gebruiken. Het toenmalige kabinet achtte dit «een kwestie van normale wederkerige tegemoetkomendheid».¹ Dit standpunt heeft nog niets aan geldingskracht verloren en is daarom ongewijzigd in het voorstel overgenomen (artikel 2:7, eerste lid).

Voor de omgekeerde situatie, het mondeling gebruik van de Friese taal door overheden, werd in 1953 een analoog standpunt ingenomen. Deze norm is in artikel 2:8 van het wetsvoorstel neergelegd. Mits ruim uitgelegd, zou deze bepaling ook een wettelijke grondslag kunnen bieden voor de al lang in Friesland ingeburgerde praktijk dat in vergaderingen van Friese bestuursorganen gebruik mag worden gemaakt van het Fries en dat hetgeen in het Fries wordt gezegd vervolgens ook in die taal wordt genotuleerd. Omwille van een maximale duidelijkheid hebben wij ervoor gekozen dit onderwerp in een afzonderlijke bepaling, artikel 2:9, te regelen.

In de bestuurspraktijk geeft het mondelinge gebruik van de Friese taal door burgers, maatschappelijke organisaties en bestuursorganen geen aanleiding tot grote problemen. Zeer veel primair Nederlandstaligen in Friesland verstaan immers het Fries ook goed. Daar waar communicatiestoornissen dreigen als gevolg van het gebruik van het Fries zal de al eerder genoemde normale wederkerige tegemoetkomendheid ongetwijfeld voor een oplossing zorgen. Toch is het gewenst wettelijk vast te leggen dat het mondelinge gebruik van de Friese taal door burgers, maatschappelijke organisaties en overheden in het bestuurlijke verkeer is toegestaan.

De Afdeling rechtspraak van de Raad van State heeft namelijk meermalen overwogen, recentelijk op 20 juni 1990 (nr. R03.88.0156), dat de Nederlandse taal de bestuurs- en rechtstaal van Nederland is (zie ook NJB 1990, 1287). De Afdeling rechtspraak beroept zich daarbij niet op een algemene wettelijke regeling, maar acht deze positie van de Nederlandse taal vanzelfsprekend. Reeds deze redenering brengt mee dat uitzonderingen op die kennelijk vanzelfsprekende positie van de Nederlandse taal wél wettelijk verankerd behoren te zijn. Dit is eens te meer noodzakelijk indien, zoals thans voorgesteld, ook de positie van de Nederlandse taal wettelijk wordt vastgelegd.

Aangezien de Afdeling rechtspraak in haar overweging, noch het voorgestelde artikel 2:6 onderscheid maken tussen mondeling en schriftelijk bestuurlijk verkeer, is het noodzakelijk in dit wetsvoorstel ook voor het mondeling gebruik van de Friese taal door burgers, maatschappelijke organisaties en overheden in het bestuurlijke verkeer een globale regel te stellen. Deze behelst enerzijds een hoofdregel op grond waarvan het mondeling gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer wordt toegestaan. Anderzijds gaat het om een uitzondering op deze hoofdregel voor het geval één van beide partijen in het bestuurlijk verkeer de Friese taal niet of onvoldoende meent te beheersen. In dat soort gevallen kan deze partij de wederpartij verzoeken over te schakelen op het Nederlands.

8. Schriftelijk gebruik van de Friese taal door natuurlijke en rechtspersonen

Ook ten aanzien van het schriftelijk gebruik van de Friese taal door burgers in hun verkeer met overheden heeft het kabinetsstandpunt uit 1953 nog weinig aan waarde ingeboet. De relevante passages luiden als volgt: «Mitsdien zal het schriftelijk gebruik van de Friese taal in het verkeer met de in Friesland gevestigde Rijksorganen zijn toegelaten, tenzij redenen van dienstbelang, zulks ter beoordeling van de leiding der betrokken rijksinstanties, zich daartegen verzetten.»² En: «Het schriftelijk verkeer met de «eigen Overheid» kan in het algemeen aan deze instantie worden overgelaten. Een uitzondering hierop ...[volgen enkele specifieke uitzonderingen].»³

¹ Ibidem

² Kabinetsstandpunt van 9 december 1953, blz. 2.

³ Ibidem

De hoofdregel van artikel 2:7, eerste lid, houdt in dat aan burgers en maatschappelijke organisaties het recht wordt toegekend de Friese taal te gebruiken in het schriftelijke (en mondelinge) verkeer met bestuursorganen in Friesland. De in het kabinetsstandpunt genoemde uitzonderingen op deze hoofdregel zijn in de tamelijk globale en procedurele formulering van artikel 2:7, tweede lid, verwoord. Van Friese decentrale overheden en in Friesland gevestigde gedeconcentreerde rijksdiensten kan in redelijkheid niet worden verwacht dat zij in staat zijn altijd alle aan hen gerichte in het Fries gestelde documenten zo goed te kunnen begrijpen als nodig is. Wij denken in dit verband aan zeer gespecialiseerde diensten met slechts enkele ambtenaren die niet in staat zijn de Friese taal voldoende te lezen. Een toepasbare regeling voor dit soort gevallen is overigens alleen mogelijk door middel van een globale bepaling.

9. Vrije taalkeuze voor decentrale overheden en gedeconcentreerde rijksdiensten bij het schriftelijke verkeer

De belangrijkste norm uit dit wetsvoorstel is die van de vrije taalkeuze bij het schriftelijk verkeer voor in Friesland gevestigde bestuursorganen. Hierbij is in de eerste plaats gedacht aan de provincie Friesland, de in Friesland gelegen gemeenten, waterschappen en bij gemeenschappelijke regeling ingestelde openbare lichamen en gemeenschappelijke organen. Deze bestuursorganen krijgen op grond van deze wet het recht om hun documenten in het Fries op te stellen. De mogelijkheid om voor het Nederlands te kiezen is niet expliciet opgenomen, omdat het gebruik van de Nederlandse taal in overheidsdocumenten het uitgangspunt is. In het voorliggende wetsvoorstel worden de uitzonderingen op de hoofdregel geregeld.

In het licht van het voorgaande kunnen uit artikel 2:10, eerste lid, twee mogelijkheden met betrekking tot taalkeuze worden afgeleid:

1. Het document wordt in het Nederlands of het Fries opgesteld (tweetaligheid).
2. Het document wordt in het Nederlands en het Fries opgesteld (dubbeltaligheid).

De bestuursafpraak voorziet niet in de mogelijkheid van dubbeltaligheid. Daarin werd om taalpolitieke redenen expliciet een voorkeur voor tweetaligheid uitgesproken.¹ Anders dan de bestuursafpraak heeft dit wetsvoorstel echter niet alleen betrekking op het door de provincie Friesland gevoerde taalbeleid, maar ook op dat van andere in Friesland gevestigde decentrale bestuursorganen. Een uitbreiding van de keuzevrijheid voor decentrale overheden door ook in de mogelijkheid van dubbeltaligheid te voorzien, achten wij in dat licht gewenst. De formulering van artikel 2:10, eerste lid, is dusdanig dat beide varianten, dubbel- en tweetaligheid, mogelijk zijn. Hierdoor is aan de betrokken decentrale overheden maximale keuzevrijheid verschaft.

In artikel 2:10, eerste lid, worden de overheden die een taalkeuze maken, verplicht hieromtrent een verordening vast te stellen. De eigen verantwoordelijkheid voor het formuleren van een expliciet en samenhangend taalbeleid wordt hierin tot uitdrukking gebracht. Tevens geeft deze bepaling aan dat de wet slechts globale regels geeft die door de decentrale regelgever nader moeten worden ingevuld. Deze heeft daarbij, zoals in de vorige alinea al is gesteld, een grote mate van beleidsvrijheid. Over de praktische kant van de zaak merken wij nog op dat bij de provincie Friesland het toe te juichen voornemen bestaat een modelverordening inzake de taalkeuze op te stellen. De drempel voor gemeenten voor het voeren van een actief taalbeleid wordt hierdoor aanmerkelijk lager.

Met betrekking tot het toezicht op deze verordenende bevoegdheid van de in Friesland gevestigde decentrale bestuursorganen is gekozen voor de

¹ Onder «taalpolitieke redenen» wordt in dit verband het volgende verstaan: dubbeltaligheid betekent in een situatie waarbij de ene taal (i.c. het Nederlands) maatschappelijk dominant is ten opzichte van de andere (i.c. het Fries), een bestendiging van de bestaande situatie. Om de bestaande situatie te veranderen is een beleid nodig waarbij de positie van zwakkere taal bewust wordt versterkt. Tweetaligheid past in een dergelijk streven.

meest lichte vorm van toezicht: de informatieplicht (artikel 2:10, derde lid). Op basis hiervan kan zo nodig in het kader van het reguliere repressieve toezicht tot schorsing of vernietiging worden overgegaan.

Op grond van artikel 2:10, tweede lid, kan een minister besluiten een regeling inzake de taalkeuze voor overheidsdocumenten vast te stellen voor een onder zijn verantwoordelijkheid ressorterende gedeconcentreerde rijksdienst waarvan het werkterrein zich uitstrekt tot de provincie Friesland of een deel daarvan. Een dergelijke regeling is analoog aan die voor decentrale overheden (artt. 2:11-2:13).

De informatieplicht van artikel 2:10, derde lid, geldt ook voor ministers die onder hen ressorterende gedeconcentreerde rijksdiensten onder het bereik van de wet willen brengen. Het is namelijk gewenst dat het coördinerende departement inzake de Friese taal en cultuur feitelijk op de hoogte is van alle relevante regelingen.

10. Taalkeuze in afzonderlijke gevallen

De vraag aan de hand van welke criteria in concrete gevallen de taalkeuze dient te worden bepaald, wordt in dit wetsvoorstel slechts in globale zin beantwoord. Het is aan de betrokken decentrale overheden en gedeconcentreerde rijksdiensten om door middel van de verplichte verordening c.q. regeling inzake taalkeuze voor overheidsdocumenten, hiertoe meer specifieke normen te formuleren.

De in artikel 2:11 neergelegde normen zijn in algemene bewoordingen gesteld en bestrijken daarmee de gehele bandbreedte van overwegingen bij taalkeuze. Het gaat daarom om niet geheel gelijksoortige en in concrete gevallen mogelijk aan elkaar tegengestelde overwegingen. De afweging van deze normen is een aangelegenheid die nadrukkelijk binnen de beleidsvrijheid van de betrokken mede-overheden valt en dus in de eerder genoemde verordening nader moet worden geregeld.

Op één punt bevat het wetsvoorstel hier wel een gedetailleerde norm, en wel in artikel 2:12, eerste lid, sub a. Deze bepaling is opgenomen om te garanderen dat de voor niet-Friese overheden bestemde overheidsdocumenten in de Nederlandse taal zijn gesteld. Deze garantie geldt in beginsel ook in het Fries gestelde overheidsdocumenten die mede bestemd zijn voor niet-Friese overheden. Het is hierbij niet de bedoeling dat alle pro-forma-afschriften ten behoeve van hogere en andere overheden direct in Nederlandse vertaling aan deze overheden dienen te worden verzonden.

Slechts wanneer de genoemde niet-Friese overheden reëel betrokken zijn bij de desbetreffende overheidsdocumenten, is dubbeltaligheid verplicht.

11. Taalkeuze in algemeen verbindende voorschriften en beleidsregels

Wordt ten aanzien van de taalkeuze voor overheidsdocumenten in het algemeen, zowel tweetaligheid als dubbeltaligheid mogelijk gemaakt, voor overheidsdocumenten die één of meer algemeen verbindende voorschriften of beleidsregels bevatten, geldt een stringenter régime. Omdat algemeen verbindende voorschriften en beleidsregels voor een ieder kenbaar moeten zijn, achten wij het niet juist dat deze alleen in de Friese taal worden vastgesteld. Dat betekent dat dergelijke overheidsdocumenten óf alleen in het Nederlands zijn gesteld óf in beide talen.

De bestuursafpraak vermeldt twee uitzonderingen op deze regel:

1. Algemeen verbindende voorschriften inzake de Friese taal en cultuur.
2. Voorschriften met interne werking.

De ratio van de eerstgenoemde uitzondering is dat het hier om voorschriften gaat waarvan mag worden aangenomen dat deze in zeer overwegende mate het Friestalige deel van de bevolking betreffen, zoals

de provinciale verordening op de Friese spelling. De gebezigde formulering is echter zo ruim dat regelingen die ook Nederlandstaligen raken, er evenzeer onder kunnen vallen. Een voorbeeld hiervan zou een subsidieverordening voor Friestalige cultuuruitingen kunnen zijn. Voor dergelijke regelingen is het gewenst dat zij ook in de Nederlandse taal worden vastgesteld. Het zal duidelijk zijn dat het een moeizame zaak is de categorie regelingen waarop de in de bestuursafpraak opgenomen uitzondering doelt, nauwkeurig te omschrijven. Dit gegeven in combinatie met de wetenschap dat het hier om een zeer gering aantal regelingen gaat, heeft ons tot het besluit gebracht deze uitzondering niet in het wetsvoorstel op te nemen.

De tweede uitzondering betreft voorschriften met betrekking tot het interne functioneren van de provinciale dienst. Wij achten het echter niet nodig deze categorie expliciet uit te sluiten. Interne voorschriften kunnen namelijk niet als algemeen verbindende voorschriften worden beschouwd en vallen daarom per definitie niet onder de werking van artikel 2:12, eerste lid, sub b.

12. Vertalingen

Uitgangspunt voor de in artikel 2:13 van het voorstel neergelegde vertalingsregeling is dat van alleen in het Fries gestelde overheidsdocumenten desgevraagd Nederlandse vertalingen worden verstrekt. Met het oog op het waarborgen van de toegankelijkheid van het bestuur, kan de stelling worden verdedigd dat dergelijke vertalingen in beginsel kosteloos zouden moeten zijn.

De ratio achter een dergelijke ruimhartige vertalingsregeling is gelegen in de verdeling van de Friese bevolking naar taalgebruik. De meeste Friese gemeenten kennen substantiële Nederlandstalige minderheden. Een taalbeleid inzake het bestuurlijk verkeer dat zou zijn gebaseerd op tweetaligheid met een sterk accent op de Friese taal, zou zonder ruimhartige vertalingsregeling, ten aanzien van deze minderheden een de facto discriminatoir effect hebben.

Daar staat echter tegenover dat zonder een actief taalbeleid het Fries waarschijnlijk snel terrein zal verliezen aan het Nederlands. Daarbij past de opmerking dat dit taalbeleid in de eerste plaats betrekking dient te hebben op de plaats van het Fries in het onderwijs, de (volwassenen)educatie en de cultuur. Een verbetering van de beheersing van de Friese taal, onder zowel het Friestalige als het niet-Friestalige deel van de bevolking van Friesland, zal vooral op die manier moeten worden bewerkstelligd¹. Op die manier wordt bevorderd dat het Fries ook feitelijk in de meer officiële «taaldomeinen» (bestuur en rechtspraak) zal worden gebruikt. Een meer uitvoerige beschouwing hierover is gegeven in paragraaf 1 van dit hoofdstuk.

Het voert echter te ver om in dit kader nader in te gaan op de achtergronden van deze ontwikkeling. Feit is echter, dat zowel de provincie Friesland als een groeiend aantal Friese gemeenten de positie van het Fries door middel van een actief taalbeleid willen versterken. Een dergelijk beleid strekt zich ook uit tot de plaats van het Fries in het bestuurlijk verkeer. In de pre-ambule van de bestuursafpraak heeft de rijksoverheid zich verbonden dit streven te ondersteunen. Een algemeen recht op een kosteloze vertaling van een in het Fries gesteld overheidsdocument laat zich met het streven naar emancipatie van de Friese taal moeilijk verenigen. Een dergelijke ongeclausuleerde vertalingsregeling houdt namelijk de nu bestaande situatie in stand waarin het Nederlands in de praktijk een dominante positie inneemt ten opzichte van het Fries. Het taalbeleid is er juist op gericht een meer gelijkwaardige verhouding tussen beide talen te creëren. Dit streven zou ook in de vertalingsregeling moeten zijn terug te vinden.

Daarom hebben wij artikel 2:13 dusdanig geredigeerd dat het

---

¹ Dit geldt niet voor de van oudsher niet-Friestalige delen van de provincie Friesland, zoals het grootste deel van de gemeenten Oost- en West-Stellingwerf.

uitgangspunt van de ruimhartige vertalingsregeling enigszins wordt beperkt. De gekozen redactie behelst een beperking die gebaseerd is op het belang van een betrokkene bij het desbetreffende document. Dit criterium doet enerzijds recht aan de legitieme belangen van de niet-Friestaligen in Friesland, terwijl het anderzijds voorkomt dat personen die uit pure interesse een vertaling willen, deze vertaling kosteloos kunnen ontvangen. Aldus wordt een dam opgeworpen tegen het ongelimiteerd vragen en verstrekken van kosteloze vertalingen. Dat betekent dat decentrale overheden in Friesland in staat zijn ook feitelijk een taalbeleid te voeren dat gebaseerd is op tweetaligheid in plaats van dubbeltaligheid.

Bij de uitvoering van artikel 2:13, derde lid, onder b, staat de vraag centraal wat de term «belanghebbende» in concrete gevallen inhoudt. Daarvoor zij verwezen naar de toelichting bij artikel 1:2 van de Algemene wet bestuursrecht (Kamerstukken II, 1988/89, 21 221, nr. 3, blz. 32 e.v.).

13. Ingewonnen adviezen

Het voorontwerp van wet Friese taal in het bestuurlijk verkeer is voor advies voorgelegd aan de Raad voor het binnenlands bestuur, de Raad voor de gemeentefinanciën, de Sociale verzekeringsraad, de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, het Interprovinciaal Overleg, de Unie van Waterschappen, en de provincie Friesland. Inhoudelijk zijn met name de adviezen van de Raad voor het binnenlands bestuur (Rbb) en de provincie Friesland van belang.¹ De belangrijkste onderdelen uit deze twee adviezen worden in het navolgend kort besproken.² Overigens zijn beide adviezen in hoofdzaak positief over het voorontwerp.

Zowel de Rbb als de provincie pleiten voor een uitgebreidere considerans. De Rbb wil duidelijker in de considerans tot uitdrukking gebracht zien dat het om een bijzondere wet gaat die voortvloeit uit de unieke positie van het Fries binnen de provincie Friesland. De provincie wenst in de considerans de beginselen van gelijkberechtiging en gelijkwaardigheid van de Friese taal op te nemen. Wij hebben de considerans op een dusdanige wijze aangepast dat zij aan beide wensen tegemoet komt. Voor de inhoudelijke achtergrond hiervan zie paragraaf 1 van dit hoofdstuk.

De Rbb acht de in artikel 2:12, eerste lid, onder b, genoemde categorie van verplicht dubbeltalige documenten te beperkt omschreven.

Niet alleen overheidsdocumenten die één of meer algemene voorschriften bevatten zouden altijd (ook) in het Nederlands behoren te zijn gesteld, ook stukken ter voorbereiding van dergelijke documenten zouden dubbeltalig of enkeltalig in het Nederlands moeten verschijnen. Aan dit bezwaar is in zoverre tegemoet gekomen dat ook stukken ter directe voorbereiding van documenten met voorschriften van algemene strekking door ons in de eerder genoemde categorie van verplicht dubbeltalige documenten zijn opgenomen (artikel 2:12, eerste lid, onder c).

De Rbb plaatst een kritische kanttekening bij de rechtstreekse toekenning van bevoegdheden aan intergemeentelijke samenwerkingsverbanden op basis van de Wgr. Een dergelijke rechtstreekse toekenning zou zich slecht verdragen met het verlengd-lokale karakter van deze samenwerkingsverbanden. Volgens de Rbb verdient het de voorkeur dat de samenwerkende gemeenten deze bevoegdheden toekennen aan het samenwerkingsverband. Aldus zou ook een betere waarborg worden geboden voor de bescherming van de belangen van de overwegend Nederlandstalige gemeenten in Friesland.

Het gaat in het wetsvoorstel niet om de toekenning van verordenende bevoegdheden gericht op materiële taakbehartiging, maar om de toekenning van bevoegdheden die de wijze van uitoefening van deze

¹ De Unie van Waterschappen en het IPO hebben een blanco advies uitgebracht; de Rgf een positief advies; en de SVR een neutraal advies. Ook de VNG is overwegend positief in haar advies.

² De meeste overige opmerkingen van de Rbb, de provincie en de VNG zijn verwerkt in de tekst van het wetsvoorsel en de MvT.

materiële verordenende bevoegdheden betreffen. Er is dus geen sprake van strijdigheid met letter en geest van de Wgr. Over het andere bezwaar van de Rbb merken wij op dat wij er – gelet op de bestuurspraktijk in Friesland – alle vertrouwen in hebben dat in samenwerkingsverbanden waarin ook Nederlandstalige gemeenten participeren, de belangen van deze gemeenten niet in het gedrang zullen komen. Wij verwachten dat voor de afwijkende positie van de overwegend Nederlandstalige gemeenten praktische oplossingen zullen worden gevonden.

De provincie Friesland acht de artikelen 2:7, tweede lid, en 2:8, tweede lid, op grond van de bestuurlijke praktijk overbodig en schadelijk voor een verdere ontwikkeling van een meer gelijkwaardige plaats van het Fries in het bestuurlijk verkeer. Anders dan de provincie Friesland zijn wij van mening dat het omwille van duidelijke bestuurlijke verhoudingen wél gewenst is deze bepalingen op te nemen, hetgeen natuurlijk niet wegneemt dat ook in onze visie artikel 2:7, tweede lid, en artikel 2:8, tweede lid, niet mogen worden gebruikt om een verdere versterking van de positie van het Fries in het bestuurlijk verkeer te frustreren.

De provincie bepleit verder opneming in de wet van een bepaling waarin expliciet het recht wordt vastgelegd dat in vergaderingen van vertegenwoordigende lichamen in Friesland Fries mag worden gesproken en dat het in het Fries gesprokene ook in het Fries wordt genotuleerd. Deze suggestie nemen wij graag over. Het gaat hier om de codificatie van een alom in Friesland geaccepteerde praktijk (zie ook paragraaf 7 van dit hoofdstuk).

HOOFDSTUK IV: GEVOLGEN VOOR DE BESTUURSPRAKTIJK

De uitvoering van deze wet zal weinig problemen met zich brengen. Ten aanzien van de positie van de Nederlandse taal in het bestuurlijk verkeer wordt de bestaande ongeschreven rechtsregel dat het Nederlands dé taal van bestuur en rechtspraak is gecodificeerd. Deze ongeschreven rechtsregel sluit nauw aan op de bestaande, in hoge mate probleemloze, praktijk.

Ook ten aanzien van de plaats van het Fries in het bestuurlijk verkeer in Friesland draagt deze wet een sterk codificerend karakter: een tweetal al bestaande niet-wettelijke regelingen, het kabinetstandpunt 1953 en de bestuursafpraak 1989 worden gecodificeerd. Beide regelingen worden al enige tijd betrekkelijk probleemloos uitgevoerd.

Op zich bestaat de mogelijkheid dat enige wetsbepalingen met betrekking tot de positie van het Fries extra kosten met zich kunnen brengen. Het gaat dan om uitvoeringskosten die voor rekening komen van de desbetreffende overheid. Betreft het een decentrale overheid, dan dienen de kosten uit de eigen autonome middelen te worden gefinancierd. Er zijn dan geen budgettaire consequenties voor de rijksoverheid. De betrokken decentrale overheid zal daarom in haar besluitvorming inzake taalkeuze de bijbehorende uitvoeringskosten betrekken. Dit laatste geldt ook voor bewindspersonen die overwegen het Fries een zekere plaats toe te kennen in het schriftelijke bestuurlijke verkeer uitgaande van «hun» gedeconcentreerde diensten.

Wij verwachten dat in de praktijk de in de vorige alinea genoemde extra-kosten zich niet of nauwelijks zullen voordoen, omdat de wettelijke regeling waarschijnlijk vooral zal worden gebruikt door de decentrale overheden die nu al een Friese taalbeleid voeren en dus ook de bijbehorende kosten al maken.

HOOFDSTUK V. ARTIKELSGEWIJZE TOELICHTING

Artikel 2:6

Eerste lid

De hoofdregel van het voorgestelde artikel 2:6, eerste lid, maakt geen onderscheid tussen het mondeling en het schriftelijk gebruik van een taal. In de praktijk zal dit onderscheid wel relevant kunnen zijn voor de vraag, of op de uitzondering van het tweede lid, onder b, een beroep kan worden gedaan.

Wat onder «de Nederlandse taal» moet worden verstaan, is geen zaak waar de wetgever zich over kan uitspreken. Indien in een concreet geval twijfel mocht ontstaan, is het aan de rechter om daarover een uitspraak te doen. De Wet van 11 mei 1956, houdende enige regelen betreffende het gebruik van de Friese taal, in het bijzonder in het rechtsverkeer (Stb. 242) laat zich over dit onderwerp ook niet uit.

Derde lid

Uit de jurisprudentie blijkt niet ondubbelzinnig, op welk niveau van regelgeving inbreuk mag worden gemaakt op het beginsel, dat het Nederlands de taal van het bestuur is. Gezien het belang van het beginsel, is er in dit voorstel voor gekozen dat een wettelijke uitzondering steeds haar basis moet vinden in een formele wet. De in de artikelen 2:7 en volgende opgenomen regeling voor het gebruik van de Friese taal in het bestuurlijk verkeer in Friesland is een belangrijk voorbeeld van zo'n formeel-wettelijke uitzondering. Denkbaar is echter ook, dat voor specifieke gevallen een uitzondering wordt opgenomen in een andere wet dan de Algemene wet bestuursrecht. Voorts biedt het onderhavige voorstel zelf al de uitzondering in verband met de doelmatigheid.

Artikel 2:7

Taalgebruik in het bestuurlijk verkeer kent vier aspecten:

- a. mondeling gebruik door burgers, maatschappelijke organisaties e.d. in hun communicatie met bestuursorganen;
- b. idem schriftelijk gebruik;
- c. mondeling gebruik door bestuursorganen in hun communicatie met burgers, maatschappelijke organisaties e.d.;
- d. idem schriftelijk gebruik.

Artikel 2:7 betreft de onder a en b genoemde aspecten. De hoofdregel is neergelegd in het eerste lid en geeft burgers het recht de Friese taal te gebruiken in hun mondelinge of schriftelijke communicatie met bestuursorganen, voor zover deze in Friesland zijn gevestigd. Daarbij gaat het allereerst om bestuursorganen die hun zetel in Friesland hebben, zoals de bestuursorganen van de provincie Friesland zelf, van de in Friesland gelegen gemeenten, waterschappen en bij gemeenschappelijke regeling ingestelde lichamen, alsook om in Friesland gevestigde bestuursorganen van het Rijk. De regeling strekt zich echter ook uit tot in Friesland gelegen min of meer zelfstandige vestigingen van bestuursorganen die hun zetel buiten Friesland hebben. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan in Friesland gevestigde gedeconcentreerde rijksdiensten, voor zover die niet zelf als bestuursorgaan zijn te beschouwen.

In het tweede lid is neergelegd, dat het betrokken bestuursorgaan de burger kan verzoeken de Nederlandse taal te gebruiken, indien het gebruik van de Friese taal de communicatie onevenredig bemoeilijkt. Voor een

meer uitvoerige beschouwing zij verwezen naar de paragrafen 7 en 8 van hoofdstuk III van deze memorie van toelichting.

Artikel 2:8

Artikel 2:8 regelt het in de toelichting bij artikel 2:7 als derde genoemde aspect van het taalgebruik in het bestuurlijk verkeer: het mondeling taalgebruik door bestuursorganen. Het eerste lid bevat de hoofdregel op grond waarvan bestuursorganen het recht hebben de Friese taal te gebruiken in hun mondelinge verkeer met burgers, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven, andere rechtspersonen en andere bestuursorganen, voor zover dat mondeling verkeer zich binnen Friesland afspeelt.

Het tweede lid bevat een procedurele bepaling voor situaties waarin de wederpartij (i.c. de burgers, maatschappelijke organisatie, etc.), die in de Friese taal wordt aangesproken door een bestuursorgaan, stelt de Friese taal niet of onvoldoende te beheersen. Naar analogie van de omgekeerde situatie (zie de toelichting bij artikel 2:7) kan de wederpartij in dat geval het bestuursorgaan verzoeken over te schakelen op de Nederlandse taal.

Artikel 2:9

In het advies van de provincie Friesland over het voorontwerp werd sterk aangedrongen op het opnemen van een afzonderlijke bepaling waarin het gebruik van de Friese taal in vertegenwoordigende organen expliciet wordt toegestaan. Bij nader inzien zijn ook wij van mening dat de duidelijkheid gediend is met een dergelijke bepaling. Onder het begrip «vertegenwoordigend orgaan» valt ook het algemeen bestuur van een bij gemeenschappelijke regeling ingesteld openbaar lichaam of gemeenschappelijk orgaan.

De positie van primair Nederlandstalige leden van overwegend Friestalige vertegenwoordigende lichamen blijkt in de praktijk geen nadelige gevolgen te ondervinden van de omstandigheid dat een groot deel van de beraadslagingen in het Fries plaatsvinden. Mocht in de toekomst blijken dat hierin verandering optreedt en het functioneren van Nederlandstaligen in overwegend Friestalige vertegenwoordigende lichamen wél in belangrijke mate wordt belemmerd, dan zullen wij een passende voorziening creëren.

Artikel 2:10

In dit artikel komt het tot op zekere hoogte facultatieve karakter van de voorgestelde regeling tot uiting. Artikel 2:10, eerste lid, verschaft decentrale overheden in de provincie Friesland de bevoegdheid bij verordening de Friese taal een ruimere plaats in het hen regarderende schriftelijke bestuurlijke verkeer te geven. De wet geeft daarbij zekere inhoudelijke grenzen aan. De vrije beleidsruimte die decentrale overheden op grond van het eerste lid krijgen, dient binnen deze grenzen te worden ingevuld.

Het tweede lid is analoog aan het eerste lid. Het geeft ministers de bevoegdheid om met betrekking tot onder hen ressorterende onderdelen van (gedeconcentreerde) rijksdiensten een regeling inzake de taalkeuze op te stellen.

Een dergelijke regeling strekt ertoe om de Friese taal een ruimere plaats te geven in het van genoemde rijksdiensten uitgaande schriftelijke bestuurlijke verkeer.

Artikel 2:11

Enkele van de in de toelichting op artikel 2:10 genoemde inhoudelijke grenzen krijgen in artikel 2:11 gestalte. De in de bepalingen genoemde overwegingen dienen als algemene richtlijnen te worden verstaan. In artikel 2:12 zijn enkele meer specifieke normen opgenomen.

Artikel 2:12

Eerste lid

Bij de in artikel 2:10 bedoelde verordening of regeling kan worden bepaald, welke schriftelijke stukken in welke gevallen in de Friese taal worden opgesteld. Dat geldt ook voor de drie in artikel 2:12, eerste lid, genoemde categorieën schriftelijke stukken. Voor die categorieën stukken geldt echter dat zij, indien zij in het Fries worden opgesteld, altijd tevens in het Nederlands moeten worden opgesteld.

Dit betreft in de eerste plaats schriftelijke stukken die (mede) bestemd zijn voor bestuursorganen buiten Friesland, waarvan immers niet verwacht kan worden dat zij in voldoende mate kennis kunnen nemen van in het Fries gestelde stukken.

In de tweede plaats gaat het om stukken waarin algemeen verbindende voorschriften of beleidsregels zijn vervat, danwel stukken ter voorbereiding van deze voorschriften of regels. Zie hiervoor ook de paragrafen 11 en 13 van hoofdstuk III van deze memorie van toelichting.

Tweede lid

De wijze waarop in het Fries en het Nederlands gestelde stukken die algemene voorschriften bevatten, worden bekend gemaakt en in werking treden, is in hoofdzaak geregeld in de nieuwe Gemeentewet (artt. 140-145).

Artikel 2:12, tweede lid, ziet op de taal die wordt gebruikt bij bekendmaking, mededeling en terinzagelegging. Bekendmaking, mededeling en terinzagelegging van in beide talen gestelde schriftelijke stukken dient in ieder geval ook in het Nederlands te geschieden, tenzij kan worden aangenomen dat daaraan redelijkerwijs geen behoefte bestaat. Deze redactie opent de mogelijkheid om documenten ook in één van beide talen bekend te maken of mede te delen. Met name om praktische redenen is het gewenst dat die mogelijkheid wordt geopend. Zo zal het voor een bestuursorgaan buiten Friesland nauwelijks interessant zijn om van een bepaald document ook de Friestalige versie te ontvangen. Anderzijds heeft iemand die een in het Fries gesteld verzoek om een vergunning heeft ingediend, hoogstwaarschijnlijk geen behoefte aan een Nederlandstalige versie van die vergunning.

Artikel 2:13

In hoofdstuk III van deze memorie van toelichting wordt in paragraaf 13 dit wetsartikel uitvoerig toegelicht. Duidelijk moet zijn dat altijd een Nederlandse vertaling van een in het Fries gesteld schriftelijk stuk dient te worden verstrekt door het desbetreffende bestuursorgaan. De cruciale vraag is onder welke omstandigheden een dergelijke vertaling gratis moet worden gegeven. Hiervoor is in het derde lid een ons inziens deugdelijke norm geformuleerd. In andere gevallen kan voor de vertaling een redelijke vergoeding worden verlangd (tweede lid).

Bij de in het derde lid gebruikte term «andere handeling» gaat het concreet om een privaatrechtelijke rechtshandeling of een aankondiging van feitelijk handelen (vgl. artikel 3:1).

Ten aanzien van in het Fries gestelde notulen van vergadering van

vertegenwoordigende lichamen geldt dat iedereen hiervan op verzoek een gratis Nederlandstalige vertaling behoort te krijgen. Inzicht in de beraadslagingen en de besluitvorming van dit soort vergaderingen is namelijk een recht van elke burger. In artikel 2:13, derde lid, onder a, is dit recht vastgelegd. Indien een lid van het betrokken vertegenwoordigend lichaam een verzoek om een dergelijke vertaling heeft gedaan, wordt dit verzoek geacht ook betrekking te hebben op notulen van volgende vergaderingen.

Artikel II

In 1830 is een – niet op enige wet steunende – regeling tot stand gebracht inzake «de onderscheiden talen in het Rijk in gebruik». Dit koninklijk besluit, dat nooit is ingetrokken en dus in ieder geval formeel nog steeds geldt, had de strekking de verhouding tussen de Nederlandse en de Franse taal te regelen, en heeft dus zijn betekenis verloren. Daarom wordt van de gelegenheid gebruik gemaakt om het in te trekken.

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken,
D. I. W. de Graaff-Nauta

De Minister van Justitie,
E. M. H. Hirsch Ballin

De Minister van Binnenlandse Zaken,
C. I. Dales